

К.е.н. Подлесна В.Г.

Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи НБУ»

БЮДЖЕТНО – ПОДАТКОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто закордонний досвід та вітчизняну практику застосування бюджетно – податкових засобів стимулювання інноваційної діяльності. Обґрунтовано доцільність фінансування інновацій шляхом державних цільових програм; проаналізовано проблеми податкового стимулювання інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, податкові пільги, програмно – цільова форма державного регулювання інновацій, державні цільові програми, бюджетне фінансування наукових досліджень.

І. Вступ. Інвестиції в інновації зазвичай характеризуються високим ступенем ризику, тому складно здійснити перехід до інноваційно – інвестиційної моделі розвитку економіки покладаючись лише на підприємницьку активність. У таких умовах необхідно зважено використовувати досвід розвинутих країн щодо бюджетно – податкових засобів підтримки інноваційної діяльності. Значна увага проблемам застосування такого важливого засобу стимулювання інноваційної діяльності, як фінансування наукових та науково – технічних розробок за державними цільовими програмами приділена в дослідженнях В. Александрової, Ю. Бажала, А. Никифорова [10]. Закордонний досвід бюджетної підтримки та податкового стимулювання інноваційної діяльності висвітлено в публікаціях А. Бердашкевича [1], Л. Леонтьєва [7], О. Михайловської [8], З. Наджафова [9]. У контексті інноваційних пріоритетів розвитку вітчизняної економіки нині уважного дослідження потребують проблеми бюджетного фінансування науково – дослідної діяльності, особливо в сфері вищих навчальних закладів,

наукових установ та аналіз проблем, що перешкоджають ефективному податковому стимулюванню інноваційної діяльності.

II. Постановка завдання. Стаття спрямована на обґрунтування доцільності та розробку пропозицій щодо активізації бюджетного фінансування інноваційної діяльності та надання податкових пільг суб'єктам господарювання, які здійснюють інноваційно – інвестиційну діяльність, виходячи з аналізу досвіду розвинутих країн.

III. Результати. У розвинутих країнах вже з 70 – х років приділяється значна увага залученню науки до вирішення проблем соціально – економічного розвитку. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності у розвинутих країнах відрізняється. Існують підходи, які виділяють два полюси державної політики у сфері підтримки інновацій за ступенем державного регулювання. До одного полюсу відносять США та Великобританію, де держава найменше втручається в економіку, до іншого полюсу відносять Францію та Японію, де держава найбільш активно стимулює інноваційно – інвестиційну діяльність [8].

Незважаючи на те, що в США надають перевагу ринковим інструментам регулювання інноваційно – інвестиційних процесів, активно застосовують також прямі методи державного регулювання, які реалізуються шляхом дотаційного державного фінансування та програмно – цільового регулювання інновацій. У США майже 80% федеральних витрат на НДДКР фінансуються згідно програмно – цільової форми державного регулювання інновацій, яка передбачає фінансування інновацій шляхом державних цільових програм підтримки нововведень, створення системи державних контрактів на придбання тих чи інших товарів та послуг, надання пільгових кредитів фірмам для здійснення нововведень. Активне державне субсидування наукових розробок в США здійснюється у сфері військових технологій. Досить часто з часом інноваційні технології, які розроблені в зазначеній сфері, в певній мірі застосовуються для вирішення цивільних проблем. Наприкінці ХХ ст. бюджетні витрати США на розвиток військово – промислового комплексу становили 1500 млрд. дол. В США приділяється значна увага створенню

сприятливого економічного клімату для впровадження інновацій шляхом надання податкових пільг: в цілому амортизаційні та податкові пільги покривають від 10 до 20 % від загальної суми витрат на НДДКР [8,9]. Франко-японська модель інноваційної політики передбачає визначення пріоритетних напрямків інноваційного розвитку та надання їм значної державної підтримки. В Японії на державному рівні визначаються конкретні технологічні переваги, які повинні бути досягнуті, здійснюється стимулювання їх подальшого розвитку з метою переведення на нові технології всього народного господарства. Наприкінці ХХ ст. японська система державного регулювання підприємницької діяльності, зокрема інноваційного підприємництва, ґрунтувалася на таких основних засадах: розвиток спеціалізованих державних установ, фінансові гарантії та допомога, досконале законодавче забезпечення. Для здійснення фінансових гарантій та допомоги в Японії була створена державна фінансова корпорація, яка об'єднує 59 філіалів. Також в цій сфері функціонують національні фінансові корпорації, центральний банк торгової та промислової кооперації, корпорація страхування кредитів для малих інноваційних підприємств, префектурні товариства страхування кредитів. Законодавче забезпечення підтримки підприємництва в Японії формувалося поступово, починаючи з закону про заснування Державного управління з підтримки малих інноваційних підприємств. Згодом було прийнято закон про створення Державної корпорації з фінансування малих інноваційних підприємств, закон про систему погашення позик малих інноваційних підприємств і низка інших законодавчих актів, що спрямовані на підтримку інноваційної діяльності. Деякі із зазначених законів, виконавши свою функцію на певному етапі розвитку японської інноваційної системи, вже втратили чинність; прийнято низку нових законів [1]. Податкове стимулювання інноваційної діяльності в Японії здійснюється шляхом надання податкових кредитів: податковий кредит у розмірі 20 % приросту витрат на НДДКР; податковий кредит у розмірі 7 % інвестицій в НДДКР в сфері базових технологій (застосування цього заходу регулює міністерство фінансів Японії).

Сума обох податкових кредитів не повинна перевищувати 15% заборгованості фірми з податку [7].

Складність регулювання інноваційно – інвестиційної діяльності обумовлюється тим, що одним із основних параметрів при прийнятті інвестиційних рішень є очікування. Щодо давно функціонуючих галузей існує досвід інвестування, тому очікування за умов стабільності розвитку господарської ситуації є прийнятною основою для інвестиційних рішень. Стосовно інноваційної діяльності такий досвід відсутній, тому від значної частини інноваційних проектів, які в умовах повної передбачуваності були б реалізовані, інвестори відмовляються. Для України проблема невизначеності та нестабільності дуже актуальна, тому без державної підтримки інноваційно – інвестиційний процес не здатний ефективно розвиватися. На інноваційно – інвестиційну активність впливають ставка проценту, реальний обмінний курс національної валюти, податкова політика. Існує наукове бачення сутності впливу зазначених факторів, яке визнає більш вагомою їх стабільність, а не величину. Тобто, державна політика зменшення коливання процента може мати значно більший інвестиційний ефект, ніж заходи, що спрямовані на зниження його рівня. А політика зниження податків може не здійснити стимулюючого впливу на інвестиції у випадку, коли існує ймовірність її зміни в напрямку підвищення податків [12]. Для української економіки характерні негативні тенденції щодо всіх зазначених факторів. Важливим завданням держави в таких умовах є забезпечення стабільності та послідовності регулювання процентної, валютної та податкової політик. Вітчизняні комерційні банки не здатні ефективно забезпечити фінансові потреби інноваційного розвитку та і взагалі в економіках, що зазнають масштабних трансформацій (а Україна починаючи з 90 – х років ХХ ст. різко змінила модель соціально – економічного розвитку) важко уникнути централізації та державного координування фінансових ресурсів задля стимулювання інноваційної діяльності. Тому доцільно вдосконалювати практику програмно – цільового державного регулювання інновацій, що передбачає їх фінансування через систему державних цільових

програм. До основних методичних принципів програмно – цільового підходу на основі узагальнення вітчизняного та світового досвіду реалізації державних цільових програм, на думку А. Є. Никифорова, слід віднести: врахування ринкового попиту на продукцію, цільову спрямованість виконання програми на кінцевий результат, інноваційну спрямованість, альтернативність аналізу методів розв’язання подібних проблем за кордоном, комплексність державних цільових програм, їх контрольованість, гнучкість управління [10]. У вітчизняній практиці зазначені принципи не виконуються в повній мірі. До того ж для застосування програмно - цільового підходу щодо реалізації інноваційних проектів першочерговим принципом повинна бути відповідність пріоритетним напрямкам розвитку науки і техніки.

В Україні до пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки відносяться: фундаментальні дослідження з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних наук; проблеми демографічної політики, розвитку людського потенціалу та формування громадянського суспільства; збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток; новітні біотехнології; діагностика і методи лікування найпоширеніших захворювань; нові комп'ютерні засоби та технології інформатизації суспільства; новітні технології та ресурсозберігаючі технології в енергетиці, промисловості та агропромисловому комплексі; нові речовини і матеріали [2]. Обсяги програмно – цільового фінансування наукових та науково – технічних розробок у сфері пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки залишаються незначними. Наприклад, фінансування цільових програм і державного замовлення щодо наукових та науково – технічних розробок у сфері енергоефективності та енергозбереження за кодом програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 6361020 у 2009 році складало 1341, 5 тис. грн. (0,0005 % від загальної суми видатків держбюджету); у 2008 році – 1468,8 тис.грн (0,0006%) [4, 5]. В Україні бюджетне фінансування науково – дослідницької діяльності у вищих навчальних закладах та наукових установах встановлюється законами «Про Державний бюджет України». Останнім часом частка таких

видатків у загальній сумі видатків державного бюджету залишається незначною. Про це свідчать, наприклад, дані про частку у загальній сумі видатків держбюджету видатків за такими кодами програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету: 2201020, 2201040, 2201060, 2201340 (табл.1).

Таблиця 1. Фінансування за рахунок держбюджетних коштів науково – дослідницької діяльності у вищих навчальних закладах та наукових установах у 2007 - 2009 рр.*

Найменування видатків	% видатків у загальній сумі видатків Державного бюджету України		
	2007	2008	2009
Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах та наукових установах	0,0851	0,0573	0,0543
Прикладні дослідження і розробки за напрямками науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів та наукових установ	0,0773	0,0761	0,0758
Наукові та науково-технічні розробки за державними цільовими програмами і державними замовленнями	0,0087	0,0065	0,0082
Фінансова підтримка розвитку інфраструктури у сфері наукової діяльності	0,0065	0,0131	0,0019

* Розраховано за даними [3,4,5]

Необхідно подолати практику фінансування науково – дослідницької діяльності вищих навчальних закладів за залишковим принципом, бо саме вони мають вагомe значення для інноваційного розвитку як осередки формування наукових надбань та формування відповідних наукових кадрів. Співпраця освіти та науки забезпечується шляхом розвитку наукових центрів, в яких сконцентровані науково - педагогічні кадри та які оснащуються необхідним обладнанням, що використовується як в науково – дослідницьких цілях, так і в навчальному процесі. Зазвичай саме вищі навчальні заклади є основною ланкою наукових парків. Але задля розвитку наукових парків необхідні значні інвестиції. Для економік, які зазнали значних трансформацій та характеризуються відсутністю налагодженої співпраці та довіри бізнесу, науки

та влади, головним інвестором наукових та технологічних парків повинна бути держава, за умови, що вона здатна забезпечити організацію контрольованих потоків фінансових ресурсів, відповідність напрямів їх інвестування пріоритетним напрямам розвитку науки та техніки; високий ступінь відповідальності виконавців та розпорядників коштів за ефективність їх використання.

Одним з перспективних напрямків реалізації програмно – цільового державного регулювання інновацій є контрактне фінансування. Контрактне фінансування – елемент системи відносин – договорів між замовниками і підрядниками. Реалізація державної підтримки інноваційної діяльності за допомогою контрактного фінансування передбачає, що в ролі замовника НДДКР виступає держава, а підрядником є фірма - виконавець. У договорі фіксуються терміни завершення робіт, поділ праці між виконавцями, характер матеріальної винагороди, обумовлюються взаємні зобов'язання та економічні санкції. В США шляхом контрактного фінансування здійснюються 77% федеральних витрат на НДДКР [8]. Розвиток та удосконалення зазначеної форми державної підтримки інноваційної діяльності доцільно здійснювати в Україні в стратегічно важливих галузях, які є запорукою підвищення конкурентоздатності вітчизняної економіки.

В Україні законодавчо визначено спрямування завдань державного замовлення за рахунок коштів державного бюджету на проведення наукових досліджень і розробок, проектних і конструкторських робіт, які мають інноваційну спрямованість: розв'язання найважливіших природничих, технічних, гуманітарних проблем; створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів; прискорення технологічного оновлення реального сектора економіки; сприяння збільшенню обсягів виробництва і розширенню ринків збуту вітчизняних конкурентоспроможних та імпортозамінних товарів і послуг [11]. Але обсяги фінансування інноваційної діяльності за системою держзамовлень в Україні залишаються незначними. Це пов'язано як з обмеженістю доходів держбюджету, так із недостатньою

ефективністю фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності в Україні. Проблема обмеженості доходів держбюджету обумовлюється недосконалістю вітчизняної податкової системи. Важливим чинником неефективності фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності є нестабільність законодавчого забезпечення фінансової підтримки інноваційної діяльності. Досить розповсюдженою є практика призупинення окремих статей чинних законів, що передбачають пільгове фінансування чи оподаткування інноваційної діяльності, іншими законодавчими актами, або ж скасування зазначених статей. В Україні існує невідповідність між визнанням інноваційних пріоритетів соціально – економічного розвитку та реальним станом справ в галузі податкового стимулювання інноваційної діяльності. Податкова система України характеризується низкою недоліків, які гальмують інноваційно – інвестиційну діяльність. Недосконалість вітчизняної податкової системи проявляється в таких аспектах: складність податкового регулювання; необґрунтована нерівномірність податкового навантаження на суб'єктів господарювання; непослідовність надання та відміни податкових пільг. Таким чином, неефективна податкова система призводить до ухиляння від податків, зростання тіньового сектору економіки, що у свою чергу призводить до зменшення податкових надходжень до бюджету і є однією з причин дефіциту бюджетних коштів на стимулювання інноваційної діяльності. Значний вплив на фінансовий стан та інноваційно – інвестиційну активність підприємства здійснює податок на прибуток. Законодавством України були передбачені пільги щодо оподаткування прибутку суб'єктів інноваційної діяльності. Але з 2004 року зазначені пільги були суттєво обмежені [6]. Задля подолання технологічного відставання та остаточної втрати конкурентоспроможності вітчизняної економіки необхідно повернути раніше передбачувані пільги в повному обсязі стосовно інновацій п'ятого технологічного укладу та на строк 5 років звільняти від оподаткування прибуток від продажу інноваційного продукту шостого технологічного укладу.

IV Висновки. Задля переходу до інноваційно – інвестиційної моделі економіки та забезпечення конкурентоспроможності української економіки важливим є забезпечення стабільності здійснення бюджетно - податкової політики щодо підтримки інноваційної діяльності. Тому необхідним є впорядкування законодавчого забезпечення регулювання інноваційно – інвестиційної діяльності (у першу чергу, відмова від практики призупинення окремих статей чинних законів, що передбачають стимулювання інноваційної діяльності, іншими законодавчими актами). Доцільним є поновлення скасованих пільг з податку на прибуток для суб'єктів господарювання, що здійснюють інноваційну діяльність. В умовах, коли в Україні не існує розвинутого механізму узгодження проголошених державних інноваційних пріоритетів та потреб бізнесу, доцільно поєднувати активну бюджетну підтримку інновацій у галузях, які є важливими для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, із застосуванням непрямих методів стимулювання інновацій в усіх галузях. Бюджетну підтримку інноваційної діяльності в Україні необхідно удосконалювати, в першу чергу, в таких аспектах: програмно – цільовий підхід до фінансування науково – технічної діяльності та належне фінансування науково – дослідної діяльності у вищих навчальних закладах та наукових установах.

Література:

1. Бердашкевич А. П. О поддержке инновационной деятельности в Японии / А. П. Бердашкевич // Инновации. - №7. – 2002. – С. 77 – 79.
2. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2623 III від 11.07.2001 [Електронний ресурс] .- Режим доступу : www.rada.gov.ua
3. Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» № 489 – V від 19.12.2006 [Електронний ресурс] .- Режим доступу : www.rada.gov.ua

4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів» № 107 – VI від 28.12.2007 [Електронний ресурс] .- Режим доступу : www.rada.gov.ua

5. Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» № 835 – VI від 26.12.2008 [Електронний ресурс] .- Режим доступу : www.rada.gov.ua

6. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 1957 – VI від 01.07.2004 р. [Електронний ресурс] .- Режим доступу : www.rada.gov.ua

7. Леонтьев Л.И. Опыт стимулирования инновационной деятельности за рубежом / Л.И. Леонтьев // Инновации. – №4. – 2003. – С.11 – 13.

8. Михайловська О. В. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів / О. В. Михайловська // Актуальні проблеми економіки . – № 11. – 2005. – С. 101 – 109.

9. Наджафов З. Некоторые аспекты государственной инновационной политики в промышленно развитых странах / З. Наджафов // Економіст. – №6. – 2006. – С. 54 – 57.

10. Никифоров А. Є. Програмно – цільове управління інноваційним розвитком економіки / А. Є. Никифоров // Проблеми науки. – 2007.- № 10. – С. 2 – 7.

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 р. № 1084 «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних і конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету» [Електронний ресурс] .- Режим доступу : www.rada.gov.ua

12. Сергиенко Я. Проблемы финансирования инновационного процесса / Я. Сергиенко, А. Френкель, Г. Чубаков // Экономист. – 2006. – №11. – С.41–51.